

Gidó Csaba¹

Levelek Srappner² falváról, Gránát lyukból

*Székelyderzsi katonák Ébert András lelkészhez küldött levelei
az első világháborúból*

Az első világháború első húsvétja közeledett, amikor Szathmáry Ferenc, a székelyderzsi kántortanító, Ébert András helybeli lelkésznek egy fanyar hangnemben megírt levelezőlapot küldött az orosz frontról:³

1915. március 26-án

Kedves Tiszteletes Úr!

Srappner falváról, gránát lyukból kívánok boldog húsvéti ünnepeket.

Önagysága kezeit csókolva vagyok hazafiúi őszinte üdvözlettel:

Szathmáry Ferencz

Az első világháború kitörésekor a katonai, politikai elit egy rövid háborúban reménykedett. Az első katonák még a biztos győzelem és a rövid háború hiú reményében indultak el a frontra. A frontra kikerkező katonák rövid időn belül szembesültek a modern 20. századi totális háború rémképével, pusztító erejével. A rövid háború reménye gyorsan szertefoszlott, minden közösség kénytelen volt szembenézni a halál, a sebesülés, hadifogság majd később a háborús pusztítás tényével. Az Udvarhely megyei katonák többsége a 82-es császári és királyi gyalogzred, illetve a 24-es brassói és a 22-es marosvásárhelyi honvéd gyalogzred

¹ Dr. Gidó Csaba (1973) csíkszeredai születésű történész, történelemtanár, a székelyudvarhelyi Kós Károly Szakközépiskolában oktat. Kutatási területe: Erdély gazdasági és társadalomtörténete (1867–1920). Több tanulmánya jelent meg az erdélyi vasutak kiépítése történetének és társadalmi hatásának témakörében.

² Az első világháború egyik legismertebb fegyvere. Nevét az angol Henry Shrapnelről kapta. Olyan üreges tűzérségi lövedék, melynek a belsejét ólomgolyókkal töltötték meg. A kilőtt lövedék az ellenséges katonák fölött robbant fel, és a szerterepülő ólomgolyók súlyos, sokszor halálos sérüléseket okoztak. (http://nagyhaboru.blog.hu/2010/08/03/a_zenelo_es_viragzo_srapnel_2. Megnyitva: 2016. szeptember 10.)

³ Románia Nemzeti Levéltára Kolozs Megyei Hivatala (továbbiakban RNLKMH) Colecția scrisorilor din primul război mondial. Fond 1172. Scrisori de la soldați către rudele din Țirju. Anii 1914–1916. I-32-77.

katonáiként harcoltak a különböző frontvonalakon. Székelyderzs kis település az egykori Udvarhely megye déli peremén. Az 1910-es népszámlálás szerint a faluban 1390 személy élt, ebből 1 román nemzetiségű kivételével mindenki magyar volt. Vallási szempontból 1276 unitárius, 85 református, 20 római katolikus, 6 izraelita, 3 görög katolikus.⁴ A településről 1914 augusztusa és 1916 márciusa között 254 fő⁵ vonult be a hadseregbe, és került ki az orosz, olasz illetve szerb frontra. A katonák szeretteiken kívül a falu lelkészével, Ébert Andrással is levelezésben álltak. A kolozsvári állami levéltárban több száz első világháborús levelet, képeslapot őriznek, köztük annak a 48 székelyderzsi katonának 64 levelét és levelezőlapját, amelyeket 1914–1916 között írtak lelkészüknék, Ébert Andrásnak.

Levelek a frontról

Az első világháború több mint négy éve alatt napi átlagban 16 millió postai küldemény (tábori lap, csomag, levél, újság) fordult meg a front és a hátsóország között.⁶ A fronton harcoló katonáknak az otthonról érkező hírek olyanok voltak, mint az étel és ital. A lövészárkok világában folyamatosan hazagondoltak, türelmetlenül várták az otthoni események beszámolóit. Legfőbb gondolatuk az volt, hogy vajon mit csinálnak otthon szeretteik. A háború kezdetén megszervezték és központosították a levelek cenzúrázását. Ezzel a feladattal több olyan értelmiségit bíztak meg, akik alkalmatlanok voltak a frontszolgálatra. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a GZNB (Gemeinsames Zentrales Nachweisbüro) gyakorlatilag minden egyes tábori lapot és levelet megvizsgált.⁷ Előfordult, hogy a katona csak egy kisebb nyomtatványt küldhetett haza, amelyen annyi volt olvasható: Élek, egészséges vagyok. Az ilyen jellegű levelekből az otthoniak is csak annyit tudhattak meg, hogy hozzátartozójuk él, és valamelyik frontvonalon teljesít szolgálatot.

Az első világháború kitörése a lelkészi társadalomra jelentős felelősséget rótt. Ferencz József püspök 1914. augusztus 7-én egy körlevélben felkérte az espereseket, hogy mindenki figyelmeztesse körének lelkészeit, hogy látogassák meg minél többször a hadba vonultak családtagjait, legyenek segítségükre nem csak szóban, hanem amennyire lehet, cselekedetben is. Ugyanakkor a lelkészek

⁴ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között.* Budapest, Csíkszereda, 1998, Pro-Print Kiadó.187, 264.

⁵ A mi katonáink. *Unitárius Közlöny*, 29. évf. (1916. április) 4. 78.

⁶ Bihari Péter: *1914. A nagy háború száz éve.* Budapest, 2014, Kalligram. 227.

⁷ Uo. 229.

minél gyakrabban imádkozzanak istentiszteleteken a háború szerencsés kimeneteléért, Istennek segedelmét kérve ehhez.⁸ A lelkészek egy része igyekezett tartani a kapcsolatot a frontra kikerült híveivel. Lehetőségeikhez mérten imádságos könyvet, illetve a Dávid Ferenc Egylet füzeteit küldték ki a katonáknak. Ébert András székelyderzsi lelkész 1915. februárjától egy körlevelet írt, melyet sokszorosított, és elküldött minden frontra kikerült hívének. A levél mellé egy-egy Unitárius Közlönyt is mellélt. Az első levelének szövege a következő volt:

„Kedves...!

Szülei, testvérei, rokonai többször írtak már magának s ezek a levelek bizonyára megreztgették szíve húrjait. Most én írok ama nagy család, a derzsi unitárius egyház nevében és szívből köszöntöm magát.

Oh, mi mindennap megemlékezünk magukról, kik otthonuktól távol, édes hazánk igazságos ügyéért szálltak síkra s hogy most még külön is megemlékezünk, ezt azért tesszük, hogy érezze, mennyire imádkozunk, mennyien aggódunk magáért.

Az egész gyülekezet nevében kívánom, hogy a jóságos Isten végtelen kegyelme lebegjen élete fölött, öntsön bátorságot, kitartást lelkében, vezérelje épen és sértetlenül haza övéihez.

Bármilyen érje is, gondoljon övéire, gondoljon az egész népes gyülekezetre s ez a visszaemlékezés édes érzéseket fog kelteni szívében, megdönthetetlen akarat-erőt lelkében. S ha majd haza jön, mint egy hős, úgy fogjuk fogadni s neve kitörölhetetlen lesz még a késő utódok emlékezetében is.

Itt küldök egy füzetecskét, olvassa el. S ha szükségét érzi, küldök én még ehhez hasonló olvasni valókat. Leveleire is szívesen válaszolok, ha azokkal megke-
res.

Most pedig az Isten áldása legyen magával, az ő gondviselése kísérje minden léptein.

Isten velem! Üdvözli az egész gyülekezet nevében szeretettel

Székelyderzs, 1915. febr. hó.

Ébert András, derzsi lelkész⁹

A katonáknak elküldött levelek jelentős részét a helyi kántortanító, Barabás Vilmos is aláírta. Ezzel elkezdődött egy nagyarányú levelezés a lelkész és fronton szolgáló hívei között. A katonák közül alig akadt, aki nem válaszolt, sokan több levelet is írtak a lelkésznek. A leveleket Ébert András minden évben elküldte Ke-

⁸ Püspöki körlevél. *Unitárius Közlöny*, 27(1914), 9. sz. 159–160.

⁹ Ébert András: *Szórványokban lakó híveink lelki gondozásának tervezete*. Székelyudvarhely, 1918, Becsek D. Fia Könyvnyomda. 19.

lemen Lajos közvetítésével az Erdélyi Múzeum-Egyletnek, amely célul tűzte ki egy háborús gyűjtemény létesítését. A levelek végül az Erdélyi Múzeum-Egylet gyűjteményeként kerültek a Román Nemzeti Levéltár kolozsvári hivatalába. Az alábbiakban egy pár olyan levelet mutatunk be, amelyeket a katonák írtak válaszként a lelkészsüknek. Ezek a levelek jól érzékeltetik a katonák lelki állapotát, a fronton történt eseményeket, a cenzúrárt kikerülő nyelvezetet.

„Kelt Brassó 1914. augusztus hó 20-án

Igen kedves tiszteletes úr és szeretett családja.

Örülnek ha ezen pár soraim a legjobb egészségbe találná kedves családjával együtt mert nekem egészségem van hála Istennek. Tudatom kedves tiszteletes úr, hogy mi még itten vagyunk Brassóba és mikor megyünk el innen azt nem tudjuk, igaz a többiek máma mind el mennek, de mi lehet hogy még maradunk egy pár napig hallottam, hogy megtörtént a kántor választás, sajnálom, hogy ott nem lehettem de azért jó sikert kívánok, legyen családom vigasztalója. Üdvözlöm kedves családjával, maradok Brassóban. Dénes János tüzér.¹⁰”

„Kelt a közelebbi távolba 1915 év 3 hó 8-án

Igen mélyen tisztelt tiszteletes lelkész úr nagy öröm lepne meg az én szívemet, ha ezen néhány gyenge soraim a legjobb egészségbe találná az igen tisztelt családjával együtt mert nekem most jó egészségem van, amelyhez bátor vagyok hasonlót kívánni a tiszteletes lelkész úrnak is a kedves családjával együtt az úr Istentől. Igen mélyen tisztelt lelkész úr kívánom tudatni sorsaimról, nem is kellene meg írnom, mert én gondolom, hogy a lapból is olvasta, hogy a tizenhetedik ezred már kétszer megsemmisült. És én, hogy eljöttem Vásárhelyről december hó 26-án és a vonattal elhoztak Pétervárra és ott besoroztak a 17-dik ezred ki egészítésére. És onnan még egy nap és két éjjel mentem a vonattal, három nap gyalog és akkor ültem arra a kicsike vízre és még át sem érkeztem már az ágyúval köszöntöttek, ahogy átléptünk a vízen azonnal meg kezdtük a három napi harcot és a három napi fáradalom után egy fedezékbe voltam, 13 nap a házpadláson volt. [...] a kősziklákon az éjjeli órákban nyomultunk egy-egy keveset ez így tartott tizenkét nap és akkor éjjeli öt órakor köszöntöttek az ágyúval. És akkor dél után egy órakor már a kézi fegyver golyó süvítet a fejünk felet este hét óráig akkor megszűnt, de a mieink még egy lövéssel sem köszöntötték az ellenséget, mert a miénk éjjeli támadást akart üzni az ellenségén de nem sikerült. Vissza

¹⁰ MNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-4. Dénes János tüzér a 34. tüzérezredben szolgált, túlélte a háborút.

kellet vonulni két nap s egy éjen masíroztunk vissza és akkor megint a fedezékbe voltunk öt nap. Akkor megint csak éjjeli vonulást tettünk egy-egy keveset az el-lenség felé, ez mindig csak így ment de többszöri ütközet után áldom az jószágos úr istent hogy még sebet nem kaptam. [...] február hó huszonötödikén viradólag szuronyrohamot intéztek és akkor a töltény táskámat át szúrták, de abból a vér nem folyt, de azért én bokáig jártam a vérbe. Ez nagy szív fájdalom, mert mind a két fél vesztet és sok özvegy és árva maradt ez a nagy szív fájdalom és ebből a nagy szuronyrohamból sokaknak lett nagy bújuk, sokaknak pedig nagy örömek, mert onnan akkor vissza vonultunk jöttünk vízig öt nap a vízen erről gyalog jöt-tünk három nap és vonaton három éjjel és két nap és most itt vagyok [...] Versec városában, de meddig ülünk itt, az titokban van, úgy hallik a hír, hogy két hétig pihenőnk lesz itt. Addig amíg itt leszünk addig a levelet én magam a postára fel tudom tenni, de ha innen elmegyünk akkor az ottan irt levelet akkor is csak itt teszik a postára Versecen mert a tizenhetedik ezrednek a depoja itt van. Kívá-nom tudatni, arról is, hogy mikor jöttem Horvátországon át láttam a fák ki vol-tak szépen virágozva de már itt most havaz nagyban, de azt mondják, hogy itt sem volt eddig csak 6 napig tartott hó egészen karácsony után, de Szerbiában is kevés hó volt, de hideg szelek voltak. Bocsánatot kérek a gyenge írásomról mert még nem vagyunk beosztva a városba még kint vagyunk a sátorban és íróasztal-om a térdemre téve az evő sajkám ezek után tisztelem tiszteletes lelkész úramat és a tiszteletes asszonyt és kezeiket csókolom és maradok tisztelőjük a sírig. Oroszhegyi József.¹¹

„Kelt Oroszország 1915. III hó 14.

Nagyságos lelkész urat kívánom tudósítani, hogy a hozzám küldött beces soraikat megkaptam, nagyon szívesen fogadtam. És a lelkész úrnak nejjével együtt jó egészséget kívánunk a jó istentől [...] kérjük a jó istent, hogy továbbra is segítjen, hogy még juthassunk vissza az elhagyottaink közé és hogy még vi-szont láthassuk az atyánkfiaival is egymást oda haza. [...]kis ima könyvet, hogy nem csak én, hanem még a többi társaim is mind olvasták és nagyon feltűnő volt ezek előtt, hogy a székyelderzsi lelkész úr [...] oda haza van mégis megemlékezet a hazánk szenvedőiről mert szenvedünk a hazánkért és a hozzánk tartózókért és úgy az atyánk fiaiért akik oda haza maradtak. Felkérem a nagyságos lelkész urt, hogy megkaptam a hozzám küldött ajánlataikat egy pár napig nem tudtam vála-szolni, mert változás volt tábori posta szám közt. Felkérem a lelkész úrt, hogy ha a gyenge soraimra fog választ küldeni úgy a cím 82 gyalogezred 5 batalion 19

¹¹ RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-31.

század tábori posta 37. Nagyságos lelkészúrnak nejével együtt jó egészséget és sok szerencsét boldog húsvéti napokat üdvözlök bocsánat gyenge soraimról. Kerestély Dénes.¹²

„1915. III/24

Édes András!

Itt vagyok pár nap óta a harcvonalba. Gyönyörű zene a fegyver és ágyúgolyó süvítése. De szép a pacsirta éneke is, amely reggelenként megörvendeztet. Bár éjjel nagy hidegek vannak: mondhatom jól vagyok. Most tudnék beszélni eleget, de marad... Boldog ünnepeket kívánok nagytiszteletű asszony kezeit csókolva. Téged szeretettel köszönt Laji. Vilmoséknak is add át jó kívánalmaim.¹³

„Kelt Galicia 1915 év április hó 23-án

Kedves tiszteletes úr

Tisztelettel értesítem arról, hogy a nekem küldött füzeteket és a levelet megkaptam a melyet nagyon szükségeltem és szívesen fogadtam. Olvasáskor könnyeimel megáztattam úgy elfogott az érzélem, hogy azt ki sem lehet gondolni. Kedves tiszteletes úr nagyon köszönöm a rólam való megemlékezést én igazán nagyon szükségeltem ezt a füzetecskét, felkérem a kedves tiszteletes urat, ha lehetséges, akkor küldjön egy kis imakönyvet is, amelyet zsebben is lehessen hordani. Továbbá értesítem a kedves tiszteletes urat az én létem felől is, én ez ideig még mindig тұrhető állapotban voltam amiért nem tudok elég hálát adni a jó Istennek. Hanem most igaz, hogy a lábaim egy kissé megdagadtak de talán a jó Isten segedelmével meggyógyul. Továbbá itten az időjárás egészen kedvező jó meleg idő jár. Igaz, hogy a múlt héten havazott és kedvezőtlen idő volt, de most megint nagyon jó idő van úgy, hogy csupán élvezet volna itten időzni ha nem volna ez a dolog, talán a jó Isten végét adja már. Én legalább mindig bízom, remélem, hogy akik bíznak az úr Istenben, nagy hiedelemmel azok nem vesznek el semminemű veszedelemben s bárcsak úgy lenne, hogy még egyszer mehetnék el oda ahova szívem úgy vágyik a székelyderzsi templomba. Továbbá felkérem a kedves tiszteletes urat, hogy legyen szíves és biztassa kedves szüleimet, hogy én érettem ne búsuljanak, mert én még ez ideig mindig тұrhető állapotban voltam és hogy most a lábaim egy kissé fájnak azon meg ne ijedjenek mert a jó Isten engem sem hagy el és reám is gondot visel mind más gyarló gyermekére. Azután értesítem a kedves tiszteletes urat, hogy itten az ünnepen nagyon jó idő volt. Az

¹² RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-37.

¹³ RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I.-32-76.

első nap reggel szép verőfényes idő volt és mintha a jó Isten akarta volna, mi is, úgy oroszok is mind kigyűltünk az árokból és úgy örvendtek és mi is velük még össze is mentünk. Egy-egy román, aki tudott velük értekezni még kenyeret és minden élelmiszert kapott tőlük, míg végre megtiltották a közlekedést és a saját tüzeink is küldtek pár piros tojást a csomagokban összegyűlt oroszokra miután a társaság behúzódott a lövész árkokba. Képzelve csak kedves lelkész úr még nekünk is rosszul jött, hogy mi ilyen ajándékot adtunk, amely biztosan egy párat eltett láb alól, de hiába, ha most így van és mivel ők álnokul ránk támadtak így nem volt hiába ilyen ajándékkal viszonzni. De talán a jó Isten megkönyörül és talán a másik nagy ünnepel elküldi a béke szent angyalát amit oly sokan várnak. Kérem a jó Istent, hogy úgy legyen és még egyszer engem is vinne haza egészséggel szeretteim közébe. A tiszteletes úrnak pedig nagyon köszönöm a rólam való megemlékezést adná a jó Isten hogy talán hozhatnánk egészségbe és élhetnénk együtt békességben most pedig üdvözlöm az egész gyülekezetet maradtam kiváló tisztelettel Toró Dénes közhonvéd.”¹⁴

„Kelt 1915. VIII hó 18.

Igen Tisztelt elfelejthetetlen tisztelendő uram kedves családjával együtt mély tisztelettel fordulók a tisztelendő uramhoz ezen pár soraimmal ha meg nem sérteném a meg emlékezésemről. A tisztelendő úrról és kedves családjáról bocsánatot kérek először az gyenge írásomról mert íróasztalom jelenleg most a jobb tervedem de azért örömmel írom le léteimet és jó egészségemet. Egy éve, hogy a harcteret taposom még ez idáig nem volt semmi bajom, azt hiszem, hogy ez után is kikerül a veszély, ha a jó Isten velem marad. 9 hónapot az oroszokkal harcoltunk most lassan három hónapja lesz, hogy az olasszal szemben vagyunk de itten úgy látszik, hogy nincs neki olyan ellensége hogy át törje a mi erődítményünket mert nem Isten segítségével van eltelve hanem ördög uralkodik benne avval pedig nem jöhet a mi erődítményünkben mert az nekünk az reményünk, hogy Isten ki igazán dolgozik azt mindig meg segíti egy akarattal Isten segítségével nem engedjük, hogy elveszen a magyar nemzet. [...] Időjárás meglehetősen van az itteni havasokra tekintve, mert még most is van havas oldal szépen ez biztosan nem múlt évi hóból maradt itten. [...] vannak helyenként szép zöld [...] ezeken terem virágból küldök egy csokrot a tisztelendő uramnak ajándékol ha megkapja fogadja el ezt a csekély ajándékot mert én mást nem küldhetek mint soraimba irt hű tiszteletet és fele barát szeretetett. Továbbá mink itten ezen a vonalon széke-lyek csak ketten vagyunk Kerestély Ferenczel eleitől fogva mindig együtt voltunk

¹⁴ RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-74.

és falunkbeliekről sem nem tudunk semmit írni mert erre nincs egy sincs ha csak hazáról nem írnak valamit nekünk. [...] tudjunk az ország belsejében, hogy van az megélhetés és hogyan kesereg az édesanya szülöttje után, feleség, gyerek akik már egy éve, hogy elhagyták a családokat bizton már szeretnék meglátni, de hozzátéve én is a székelyderzsi unitárius templomban a tisztelendő uram, Isten tiszteletét meghallgatni és kedves családommal egyben ünnepelni azt a napot mikor megnyertük ezt a szent háborút. Ezek után felkérem tisztelendő uramat buzdító szavakkal hason anyák és árvák, özvegyek szívébe, hogy él még a magyarok istene és nem hagy el bennünket. Ezek után tisztelem a tisztelendő uram összes híveit a még nem látott és nem ismert tanító urat családjával együtt. [...] tisztelettel maradok az olasszal szemben lévő harctéren viszont látásig. Fancsali Dénes.”¹⁵

„Harctér 1915. december 7.

Remélem, hogy ez a pár soraim jó egészségbe találná kedves családjával együtt nekem is jó van, melyet viszont kívánok az jó Istentől.

Kedves Tiszteletes úr! Remélem, nem veszi zokon Tiszteletes úr, hogy csak most mondhatok köszönetet azért a szívességét melyet irántam tanúsított a háborús idők szeszélyes és eseményekben gazdag változásai bizony sokszor lehetetlen helyzetekben hoznak s így a nehéz élet életküzdelenben bőségesen elég ha az ember huszonnégy óra alatt két rövid órácskát át bír aludni az állandó készenlét az üzemszerű munka annyira elfoglal, hogy nem egyszer határtalan elkeseredés erőt vesz rajtunk. Bármennyire jó idegzetten áldott meg az Isten mégis már érzem, hogy túlhajszolt munka legyöngít. Azért reméljük mindig mindég a jobb jövőt dolgozunk édes hazánk jövőjéről boldogulásunkról van szó. Elleneink istentelen szándéka meg nem valósulhat mert mi magyarok tudjuk szeretni hazánkat melyet ha sok vérünk árán is de meg védtük. Most nyög lábaink alatt Volhina valóságos orosz terület s ottan hol a magyar harcol ott mindig van eredmény. Jelenben is nehéz napokat élünk sajnos naponként kihull néhány ember közülünk de reméljük nem tart sokáig már ennek abban van, hogy az oroszok nagyon szeretnének vissza verni az elfoglalt területekről de ez nem megy olyan könnyen. Nem titkolom a hosszú háborús időt már meguntuk bizony kívánjuk a csendesebb életet a békés napokat. Az idő gyorsan telik. Elkövetkeznek ünnepek, nevezetes napok mikor mi a helyet, hogy lelkünket az isteni igével táplálhatnók, vér, fegyverropogás, nehéz tűzérségi lövegektől könnyezve csak titkon só-

¹⁵ RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-57 Fancsali Dénes levelében még mindig ott található két havasi gyopár, amit lelkészének küldött ajándékba.

hajtunk fel, hogy isten ne hagy el. Ilyenkor eléveszem a küldött imakönyvet s nagy lelki megnyugvás, hogy rövid időre is de imádkozhatom jó istenhez ki eddig is meg segített. Bocsássa meg kedves tiszteletes úr, hogy hosszadalmason írok de amit most írok az csak nagy alakban van írva így is jól esik ha valakinek írhatok sorsom felől. A háborút csúnya ember mészárlásnak tartok. Istenem milyen fájó érzés mikor családapák talán minden komolyabb ok és eredmény nélkül elvéreznek. Itten egy halott nem irtózatos, mint civilben. A hős meg hal bizony nem sok alkalom van arra, hogy a vég tisztelet meg adassék neki. A föld befogadja magába s ha van alkalom egy kis fejfa is készül de sokszor úgy takarja el, hogy csak a hír marad hátra. Kik itten vagyunk egy biztos percet sohasem élünk, minden percben jöhet a végzetes golyó végezhet velünk, de azért úgy dolgozunk mintha minden veszély nélkül lennénk. Reméltük már többször hogy a béke csak megérkezik, most is reméljük, hogy a szent napok nem lesznek hatástalanok a bekövetkezendő béke idejére. Gondolom karácsonyi ünnepek alatt mégis csak jóban van dolguk azoknak kik otthon meleg szobába várják az úr jézus születési emlékűnnepét. Kívánom kedves tiszteletes úrnak, hogy a szent ünnepeket a legkellemesebben töltsék, egyben kérem tiszteletes urat mennyiben nincs terhére, szíveskedjen nekem még egy imakönyvet küldeni. Fogadja tiszteletes úr hálás köszönetemet és nagyra becsülésemet miért szíves volt figyelemre méltatni. Kérem tartson meg jó emlékében kedves családjával együtt sokszor üdvözlöm s boldog karácsonyi ünnepeket kívánva maradok mély tisztelettel. Dénes Ferencz.¹⁶

Jobb egy sovány béke, mint egy kövér háború

A levelek mindegyikében ott van a katonák béke és az otthon utáni vágya. Az eufória, ami átjárta a háború kitörésének pillanatában az európai társadalmat, rövid időn belül a múlttá vált, és maradt a rideg valóság. Biás Dénes székelyderzsi honvéd 1915. január 18-án a következőt írja lelkészének: „...ezen sok szenvedés után jobb volna hamarjában egy sovány béke mind egy kövér háború.”¹⁷ A katonák minden percben hazagondolnak: „S a mint minden nap megemlékeznek rollunk, úgy mi is nincsen egy perc, hogy így ne sóhajtánánk fel, hogy szeretnénk vissza menni abba a körbe hol mindenki szeret és viszont mi is mindenkit szeretünk.”¹⁸ Kíváncsiak voltak, hogy mi történik otthon, mi van a családjukkal,

¹⁶ RNL KMH, Fond 1172. 1914-1916. I-32-37.

¹⁷ RNL KMH, Fond 1172. 1914-1916. I-32-13.

¹⁸ RNL KMH, Fond 1172. 1914-1916. I-32-49.

milyen társadalmi vagy politikai események történtek távollétükben. A feleségeiktől, szüleiktől az otthoni napi teendőkön, nehézségeken kívül kevés információt kapnak. Ezért több katona is arra kéri lelkészét, hogy írjon az otthoni eseményekről, mert kint a frontvonalon nem tudnak semmiről. *„Felkérem a tisztelendő urat, hogy ha nem sajnál egy pár sort írjon meg minden újságot, mert szeretném tudni, hogy állnak a mai viszonyok, mert itten nem lehet semmit tudni. Írjon a politikáról is községi ügyekről, mert itt nagyon jól esik, ha az ember hallott valamit a szülőtte földjéről.”*¹⁹

A katonák a fronton folyamatosan hazagondolnak, a családos férfiak féltik feleségeiket és gyerekeiket. Gothárd Albert katona például arra kérte lelkészét, hogy ha teheti, akkor figyeljen a családjára: *„...legyen szíves a szegény családom után nézni, megfigyelni, hogy valami segílyt kapnak-e, hogy éhen ne haljanak ilyen nagy drágaság van, én is nagyon aggódom emiatt érettek mert nincsen ki őket kormányozza. Ha lesz szíves engem tudatni méltóztasson a tisztelendő lelkész úr, hogy otthon, hogy vannak és segílyt kapnak-e vagy nem, mert szegény a családom, mert mi csak napi 70 fillért kapunk és az felkell élelemre és egy kevés dohányra mert itt is 2 árát adjuk a dohányynak is, nagyon szűk.”*²⁰ A cenzúra azonban sok esetben nem tette lehetővé, hogy érdemleges hírek érkezzenek a frontra vagy onnan haza. Orbán Lajos 82-es katona levelében megemlíti, hogy már több alkalommal is írt lelkészének, de az otthonról kapott hírek szerint azt Ébert András nem kapta meg, feltehetően azért, mert azokban részletesen írt a harci eseményekről. Levelében ezért igyekezett a fronton történt eseményekről minél kevesebbet írni, de kitűnik belőle, hogy lelkiismeret-furdalása van, mert vétkezett az erkölcsi normák ellen, bűnt követett el nap, mint nap, hiszen embert ölt. *„...kívánom a jó Istentől aki nekünk édes atyánk és itt a harcban is gondvisel reánk mégha róla meg is felejtkezőnk is midőn egymást fegyvereinkkel is gyilkoljuk és mégis nekünk megbocsát sőt még otthon valóinkra is gondot visel.”*²¹ Az első vonalban a katonáknak ritkán van lehetőségük, hogy istentiszteleten vegyenek részt. A rendelkezésünkre álló levelek közül Orbán Lajos tesz említést arról, hogy részt vett istentiszteleten 1915 húsvétján. *„Továbbá tudatom a kedves tisztelt urat, hogy itt a harcban voltunk idáig és itt vagyok most is és életben és egészségben megértem húsvét első napját és egy hétig voltunk pihenőbe mialatt minket felváltottak és éppen virágvasárnapján pihenőben voltunk és ekkor egy csűr előtt Istentiszteletet tartottak és úri szent vacsorát osztott öreg táborigaz*

¹⁹ RNL KMH, Fond 1172. 1914-1916. I-32-13.

²⁰ RNL KMH, Fond 1172. 1914-1916. I-32-61.

²¹ RNL KMH, Fond 1172. 1914-1916. I-32-112.

fájt a szívünk, hogy kedves szüleinket és testvéreinket és a kedves tiszteletes urunkat nem láthattuk, de mégis nagyon jól esett, hogy még a golyók záporai közt is megértük és a jó Isten őrizett minket és éltetett, hogy még egyszer úri szent vacsorával éltünk. Tudatom arról is a kedves tiszteletes urat, hogy voltunk az kis gyülekezeten székelyderzsiekül ötön és ott volt az a tanító úr ki volt Derzsbén és ő is mint énekevezér egy éneket énekelt velünk, ennyi volt mióta eltávoztunk hazulról istentisztelet.”²²

A lelkész által küldött imakönyv és egyletfüzetek a fronton tovább vándoroltak, egymásnak adták a katonák. Bartha Péter levelében arról értesíti a lelkészt, hogy a füzetekből adott egyik falutársának és egy újszékelyi katonának is.²³ Tudatosult bennük, hogy az imakönyv, az egyletfüzetek segítenek abban, hogy az embertelen körülmények, a háború kegyetlenségei közt is megmaradjanak embernek. Dénes Mózes szakaszvezető 1915 áprilisában a következőket írta: „*De kedves tiszteletes úr még inkább örültem ennek a szép és drága ima könyvnek, mert hiszen elképzelheti itt az ember egyebet sem hall, mint puska ropogást, ágyú dörgést és jaj kiáltást, így tehát teljesen elvadulunk és elbutulunk. Ezután ha egy kevés pihenő időm lesz, legfőbb vágyam olvasgatni ezen szép Dávid Ferencz imakönyvből. Írja továbbá, hogy nevünk kitörölhetetlen lesz én is arra kérem örökítségem meg valami szép és drága emlékekkel legalább azok neveit kik elestek és elfogunk esni az ezután időkben, itt a csatatéren. Bizony soha sem lesz vége a világháborúnak, annyian kérjük a jószágos Istent, hogy még valamikor vezéreljen életben a szeretteink körébe.”²⁴*

Az első világháborúban a székelyderzsi közösség 62 tagja halt hősi halált, Dénes Mózes túlélte a háborút és azok között volt, akik támogatták, hogy a harc-tereken elesett hős bajtársak emlékét megörökítsék a település központjában a templomerőd mellett. Az emlékművet 1929-ben avatták fel, de nem Ébert András lelkész jelenlétében. A székelyderzsi közösség és Ébert András lelkész közös története az impériumváltással megszakadt. Ébert konfliktusba került az Unitárius Egyházzal, felfüggesztették székelyderzsi lelkészi állásából.

Ébert András lelkész a 20. század egyik legnehezebb időszakában töltötte be a székelyderzsi lelkészi állást, emberségével jelesre vizsgázott, leveleivel híveiben fenntartotta a hittet, a reményt, hogy hazajutnak a háború vérzivatarából.

²² RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-112.

²³ RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-49.

²⁴ RNL KMH, Fond 1172. 1914–1916. I-32-80.